

Y 81 YAZITI ÜZERİNDE OKUMA VE ANLAMLANDIRMA ÖNERİSİ YA DA ESKİ TÜRKLERDE ARMAĞAN ETME, HEDİYELEŞMENİN BİR TÜRÜ

Nurdin USEEV*

Özet

Bu makalede Yenisey yazıtlarından altın maşrapa üzerindeki Y 81 yazıtı ele alınarak üzerinde okuma ve anlamlandırma önerisi yapılmıştır. Çalışma sonucunda araştırma ve incelemeye konu olan yazıttaki bazı kelimelerin daha önce yanlış okunduğu ya da yanlış anlaşıldığı tespit edilerek uygun olduğu düşünülen okunuşlar ve anlamlandırmalar ileri sürülmüştür. Örneğin, bugüne kadar **beglük** şeklinde okunarak *beylik*, *beye ait* şeklinde anlamlandırılan 𐰽𐰺𐰸𐰸 kelimesinin **begilük** şeklinde okunarak *yöneticilerin*, *zenginlerin kendilerine sunulan bir eşya*, *av karşılığında zanaatkârlara, sıradan kimselere verdikleri daha büyük armağan ve bağışı* karşıladığı görüşü ileri sürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yenisey yazıtları, Y 81 yazıtı, altın maşrapa, armağan.

READING AND INTERPRETATION PROPOSAL ON THE INSCRIPTION Y 81 OR A TYPE OF GIFT AND PRESENTS ON THE OLD TURKS

Abstract

In this article, by considering the inscription on the gold tankard Y-81 from the Yenisey inscriptions is proposed on to read and make sense of. End of study understood that some of the words of epigraph, which is the subject for research and study read or misunderstood wrong before. And have been suggested considered suitable explanations and readings. For example, the word 𐰽𐰺𐰸𐰸 have been read as **beglük** and reviewed as *principality*, *belonging to bey*. But end of our study was stated that this word read as **begilük** and interpreted as *gifts and donations greater than their which given to ordinary people by the nobles and riches for an objects and haunting presented to them*.

KeyWords: Yenisey inscriptions, Y 81 inscription, gold tankard, gift.

Giriş

Köktürk harfli Yenisey yazıtlarının önemli bir kısmı değişik alet, süs ve kullanım eşyalarının üzerine yazılmış küçük yazıtlardan oluşmaktadır. Metin bakımından küçük olan bu tür yazıtların en küçüğü bir kelimedenden, en büyüğü de bir ya da birden fazla cümleden oluşmaktadır. Dolayısıyla, dil verileri açısından fazla bir şeyler ifade etmemektedir. Ancak, bu yazıtlardan hareketle bazı etnografik ve kültürel bilgileri ortaya çıkarmak mümkündür. Bu çalışmada da altın maşrapa üzerindeki bir cümleden oluşarak Y 81 şeklinde numaralandırılan ve daha önce üç farklı şekilde okunan yazıt üzerinde yeni bir okuma ve anlamlandırma

* Dr.; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü,
nuruseev@gmail.com

denemesinde bulunarak bu anlamlandırmadan hareketle Eski Türklerde uygulanan bir armağan verme, hediyeleşme türü ile ilgili bilgi verilmeye çalışılmıştır.

1. Yazıt Hakkında Genel Bilgiler ve Önceki Okuyuşlar:

Üzerinde Y 81 yazıtı bulunan altın maşrapa 1935-1938 yılları arasında gerçekleşen Sayan-Altay ekspedisyonunun Yenisey nehrinin sağ kıyısında, Tes ve Erba nehirlerinin arasında yer alan Köpen köyünden 5 kilometre güney-batıda yer alan KöpenÇaa-tasında yapılan kazılar sırasında bulunmuştur. Yazıt, hâlen Moskova Devlet Tarih Müzesi'nde koruma altındadır.

Söz konusu yazıt Borovkov, Kiselev ile Evtyuhova ve Bazılhan tarafından okunmuş ve anlamlandırılmıştır. Borovkov bu yazıtı **beg ölüük kömüsinbertimiz** şeklinde okumuş ve 'Beğindefinini ve cenaze merasimini yaptırdık' diye anlamlandırmıştır (Borovkov, 1963: 193).

Kiselev ile Evtyuhova söz konusu yazıtı **beglökkümüşbertimiz** şeklinde okuyarak 'Beye ait gümüşü verdik' diye anlamlandırmaktadırlar (Kiselev, 1951: 544; Evtyuhova, 1948: 41).

Bazılhan da **begülügkümüşbertimiz** şeklinde okumuş ve 'Çok gümüş verdik' diye anlamlandırmıştır (<http://irq.kaznpu.kz/?lang=r&mod=1&tid=2&oid=297&m=1>).

2. Yazıt Üzerinde Yeni Okuma ve Anlamlandırma Teklifi

Yazıtın Orijinal Metni: 𐰉𐰺𐰽𐰸:𐰺𐰽𐰸:𐰺𐰽𐰸

Yazıtın Okunuşu: begülökkümüşbertimiz

Yazıtın Türkiye Türkçesine Aktarımı: Armağan gümüşünü verdik.

2.1. Yazıt Üzerinde Okuma Denemesi:

Yeni bir okuma ve anlamlandırma denemesinde bulunmadan önce daha önce ileri sürülen okuyuş ve anlamlandırmaları ele almak gerekmektedir. Önceki okuyuşlarda tartışılmalı olan kelime 𐰺𐰽𐰸 şeklindeki harfler kümesinden oluşmaktadır. Borovkov ile Bazılhan beş harften oluşan ilk 𐰺𐰽𐰸 kelimesini ikiye ayırarak biri **beg ölüük** diğeri de **begülüg** şeklinde iki ayrı kelime olarak okumaktadırlar. Ancak bu okuyuş Köktürk yazısının yazım kurallarına aykırı olduğu gibi yazıtın yapısına da uymamaktadır. Bilindiği gibi Köktürk yazısında kelime başındaki ve ilk hecedeki yuvarlak ünlüler daima yazılır (Tekin, 2008: 10; Useev, 2011: 33). Bu kurala göre söz konusu harfler kümesini iki kelimeye ayırarak **ölüük** ya da **ülüg** şeklinde okumak için 𐰺𐰽 harfler kümesinin başında **ö** ve **ü** ünlülerini gösteren **𐰺** harfi bulunmalıydı. Üstelik dikkat edildiğinde ele alınan bir cümlelik yazıtın üç kelimedenden oluştuğu ve bu kelimelerin üst üste iki nokta ile ayrıldığı görülmektedir. Dolayısıyla 𐰺𐰽𐰸 harfler kümesini bir kelime olarak

algılamak gerekmektedir. Bu bakımdan Kiselev ile Evtyuhova'nın **beglük** şeklinde tek kelime olarak okumaları gerçeğe yakın gözükmektedir. Ancak bu okuyuşun da tam olmadığı düşüncesindeyiz. Bize göre ele alınan **𐰽𐰺𐰸𐰸** şeklindeki kelimeyi **begilük** şeklinde de okumak mümkündür. Çünkü Köktürk yazısında ilk hece dışındaki hecelerin düz-dar **ı** ve **i** ünlüleri genellikle yazılmamaktadır (Tekin, 2003: 30; Useev, 2011: 33). **Begilük** kelimesi de *bey*, *boy önderi* anlamına gelen **beg** kelimesiyle ilişkili değildir. Çünkü *beylik*, *bey olmaya layık*, *beye ait* anlamlarına gelen **beglik** kelimesi Költigin ve Bilge Kağan yazıtlarında **𐰽𐰺𐰸** şeklinde geçmektedir (Alyılmaz, 2005: 43). Yani ikinci hece ünlüsü yuvarlak değil düzdür.

Diğer **𐰽𐰺𐰸𐰸** ve **𐰽𐰺𐰸** kelimelerinin **kümüş** ve **bertimiz** şeklinde okunacağına hiç şüphe bulunmamaktadır.

2.2. Yazıt Üzerinde Anlamlandırma Denemesi:

Köktürkçede ve sonraki dönemlerdeki Eski Uygurca ile Karahanlıcadabegilük şeklindeki bir kelime bulunmadığı için Eski Türkçe kapsamında anlamını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Ancak, Eski Uygurcada **begü** şeklindeki bir kelime bulunmaktadır. Bu kelime 'yakşı**begü** birle dostluk kıldı (*İyi bir hediye ile dostluk kurdu*)' cümlesinde geçerek *hediye*, *armağan* anlamına gelmektedir (Nadelyayevvd., 1969: 92). Dolayısıyla ileri sürdüğümüz **begilük** kelimesinin kökünde bu kelimenin bulunduğunu düşünmek mümkündür. Bunun yanında Kırgızcadabegilik şeklindeki bir kelime bulunmaktadır. Eski Türkçedeki bazı kelimelerde ilk heceden sonraki hecelerde yer alan yuvarlak ünlülerin Kırgızcada düz ünlüye dönüştüğü görülmektedir: **yaruk>carık**, **ıduk>ıyık**, **altun> altın**, **artuk>artık** (Useev, 2011: 335, 351-352). Dolayısıyla **begilük** kelimesindeki yuvarlak **ü** sesinin düz **i** sesine geçmiş olması Eski Türkçe>Kırgızca ses değişimlerine uygun düşmektedir.

Yazıt üzerinde çalışan Kiselev ile Evtyuhova yazıtın fonksiyonu hakkında şunları ifade etmektedirler:

"Yazıt büyük önem arz etmektedir. İlk önce kümüş kelimesini ele alalım. Bunun hakkında iki görüş ileri sürmek mümkündür. Altın maşrapa gümüş külçelerle doldurulmuş olabilir ya da armağan edilen gümüş eşyaların üstüne koyulmuş olabilir. Ancak başka Türk dillerinde olduğu gibi kümüş kelimesi kıymetli taşları genelleyen bir kelime de olabilir. Fakat her iki görüş yazıtın en önemli olan yönüne zarar veremez. Maşrapadaki yazıt Kırgızlarda beylere, boyların köklü ileri gelenlerine armağan etme geleneğinin olduğunu göstermektedir" (Kiselev, 1951: 544; Evtyuhova, 1948: 41).

Araştırmacıların ifadelerine göre *altın maşrapa bir beye armağan edilmiş, dibindeki yazıt da bu maşrapanın bir beye armağan edildiğini* göstermektedir.

Kırgızcadaki söz konusu **begilik** kelimesi daha çok halk edebiyatı ürünlerinde geçerek:

a) Üst makamda olan birileri tarafından alt makamda olanlara verdiği armağan, hediye, bağış (töobaştagan bir toguz, munu berem **begilik** (*Deve başında olan tokuz çeşit hayvanı begilik (armağan, bağış) olarak vereceğim*)),

b) Bir şeye karşılık müteşekkir olduğunu belirtmek için verilen onursal ikram (beebaştagan beş toguz**begilikke** soydu deyt (*Başında bee bulunan otuz altı hayvanı onursal ikram için kesti diyorlar*)),

c) Büyüklük, alicenaplık, cömertlik (**begilik**kılsañ, keçersin (*Alicenaplık yaparsan, bağışlarsın*)) anlamlarına gelmektedir (Yudahin I, 1985: 122).

Bunun yanında Kırgız halk edebiyatı ürünlerini toplayan 30 ciltlik ‘*El Adabiyatı*’ serisinin 29. cildi ‘Kaada-salttar, Ak batarlar (Gelenekler, Dualar)’ başlığı altında olup, gelenekle ilgili bilgileri içermektedir. İşte bu cildin 129. sayfasında begilik maddesi bulunmakta ve maddede şunlar anlatılmaktadır:

Ustalar, zanaatkâr ve avcılar yaptıkları eşyaları ya da elde ettikleri avları yönetimdeki beylere, zengin birilerine hediye ediyorlardı. Kendisine hediye edilen kimse de karşılığına daha fazla bir şeyler armağan ederek razı ederlerdi. İşte bu hediye edilen armağanın karşılığı olarak fazla bir şey verme, armağan etme geleneğine **begilik** denirdi (Akmatalievvd., 2003: 129).

Bu anlamlar yukarıdaki yazıt üzerinde Kiselev’in dediklerini kanıtlamakla birlikte **begilük** kelimesinin anlamı üzerinde yeni bir görüş ileri sürmeye itmektedir. Dolayısıyla **БЕГИЛ** şeklindeki kelimeyi **begilük** şeklinde okuyarak Kırgızcada korunan **begilik** kelimesi gibi:

a) Üst makamda olan birileri tarafından alt makamda olanlara verdiği armağan, hediye, bağış;

b) Bir şeye karşılık şükranlığını belirtmek için verilen onursal ikram;

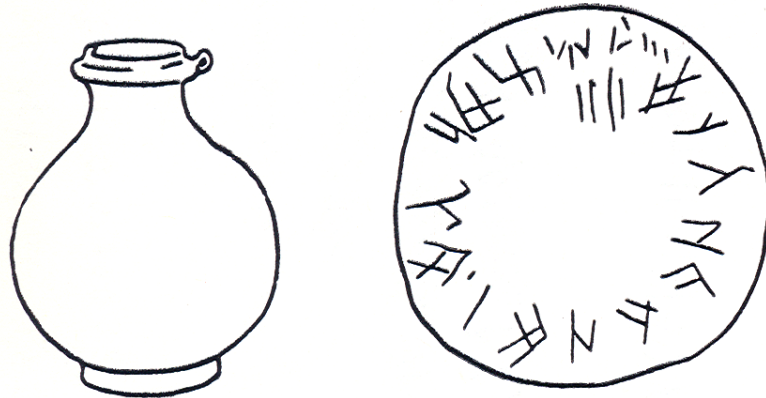
c) Büyüklük, alicenaplık, cömertlik anlamlarına geldiğini düşünmek mümkündür.

Böyle olunca yazıtı ‘**begilükkümüşbertimiz** (*Armağan gümüşünü verdik*)’ şeklinde okuyup anlamlandırarak bu maşrapayla üst makamda olan birileri tarafından alt makamda olanlara verilen armağan, hediye, bağışın yansıtıldığını ileri sürmek mümkündür. Bu armağan kağan tarafından, gösterdiği kahramanlığı için bir ere verilen armağan olabilir. Yazıtın anlamı bu altın kabın alt makamdaki birisinin belirli bir beye armağan edildiğini değil; tam tersine üst makamdakilerin alt makamlardakilere armağan edildiğini göstermektedir. Bu da Eski Türk toplumunda hep halktan kimselerin yöneticilere değil, yöneticilerin de halktan kimselere değerli eşyalar hediye ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu durum **begilik** geleneği ile

yönetimdekilerin ve zenginlerin sanatkâr, zanaatkâr ve ozanları desteklediklerini de ortaya koymaktadır.

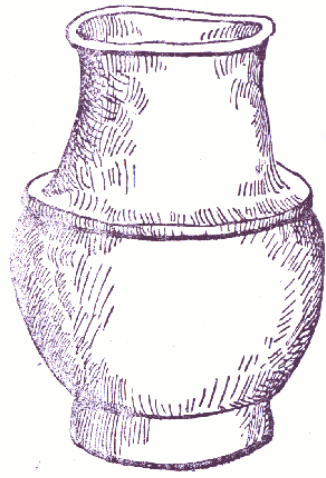
Kaynaklar

- ALYILMAZ, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay Yayınları
- AKMATALİEV, A. vd. (2003). *Kaada-Salttar, Ak Batalar*. Bişkek.
- BOROVKOV, A. K. (1963). *YeniseyskiyeNadpisiNaSosudah, Tyurkologiçeskiyeİssledovaniya*, Moskova-Leningrad, s. 190-196.
- EVTYUHOVA, L. A. (1948). *ArheologiçeskiyePamyatnikiYeniseyskihKırgızov (Hakasov)*. Abakan.
- KİSELEV, S. V. (1951). *DrevnyayaİstoriyaYujnoySibirii*. Moskova-Leningrad.
- TEKİN, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri* (2. basım). İstanbul.
- TEKİN, T. (2008). *Orhon Yazıtları* (3. basım). Ankara.
- USEEV, N. (2011). *YeniseyCazmaEstelikleri I: Leksikası cana Tekstter (Yenisey Yazıtları I: Söz Varlığı ve Metinler)*. Bişkek: Kırgız Millî Bilimler Akademisi Dil ve Edebiyat Enstitüsü ve Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- VASİLYEV, D. D. (1983). *KorpusTyurkskihRuniçeskihPamyatnikovBasseynaYeniseya*. Leningrad.
- YUDAHİN, K. K. (1985). *Kırgızsko-RusskiySlovar'*. I. kitap, Frunze.

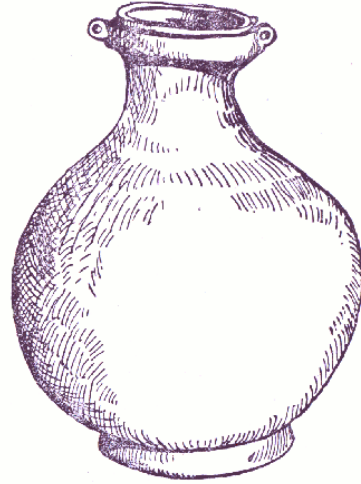
E - 81

(Vasilyev, 1983: 74)

69.

УЛДЖАКЪСЪСЪ

70.

КЪХТА-ІДНУ:ВНУСА

Рис. 69—70 Копѣнский Чаа-таа.

(Evtyuhova'ya göre)